

Tankar kring Arkivutredningens frågeställningar

Myndighetsledningen för Institutet för språk och folkminnen (ISOF) deltog den 22 maj 2018 i ett möte på inbjudan av Arkivutredningen (Ku 2017:02). Vid mötet gavs möjlighet att berätta om den egna verksamheten. Institutet har till uppgift att bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk, dialekter, folkminnen, namn och andra immateriella kulturarv i Sverige. Vidare ska ISOF bedriva forskning inom sitt verksamhetsområde och verka för ökad kunskap. Till stöd i arbetet förvaltar myndigheten förutom omfattande samlingar även ett ämbetsarkiv.

På inbjudan av utredningen, presenterar institutet här några reflektioner utifrån de frågeställningar till arkivsektorn som utgör utredningens utgångspunkt i dialoger och kunskapsinhämtning.

Tema 1: Arkivsektorn och samhällsutvecklingen

En bredare definition av arkiv

ISOF är en statlig myndighet med arkiv som består av såväl myndighetsdokument som arkivsamlingar. De senare är resultatet av ett samhällsuppdrag, som delvis bygger på människors egna initiativ och vilja att dela med sig av sina språkkunskaper, ortnamn och personnamn, berättelser, minnen samt erfarenheter, och delvis är resultatet av ett kontinuerligt och systematiskt insamlingsarbete. Materialet är av stor betydelse för forskningen och för alla människors möjlighet att definiera och ta del av olika former av immateriella kulturarv. I likhet med de enskilda arkiv som propositionen beskriver är ISOF:s arkiv en väsentlig del av vårt nationella kulturarv och förmedlar andra perspektiv än de som finns i de myndighetsdokument som utgör en stor del av t.ex. Riksarkivets samlingar. Arkivsamlingarna vid institutet är en förutsättning för den forskning och övriga verksamhet som bedrivs vid myndigheten. Som delar av myndighetens verksamhet utgörs dessa arkiv huvudsakligen av allmänna

handlingar, men deras innehåll skiljer dem från andra myndigheters arkiv. Detta ställer särskilda krav på etiskt ansvarstagande.

Etiska frågor

Stora utmaningar ligger i att på bästa sätt nå ut med och förmedla dessa samlingar och samtidigt skydda den personliga integriteten för de enskilda personer som har delat med sig av sitt språk, sina berättelser, erfarenheter, levnadsbeskrivningar och privata minnen. Detta har blivit än mer aktuellt i en alltmer digitaliserad värld. Institutet vill framhålla vikten av att uppgifter om enskildas förhållanden kan skyddas, då det är en förutsättning för att kunna dokumentera och bedriva forskning inom känsliga områden.

Samtidigt som vi välkomnar den möjlighet till tillgängliggörande som digitaliseringen innebär, så kan hanteringen av digitala filer kopplade till poster i databaser också utgöra problem ur integritetssynpunkt. Även om stora delar av våra samlingar är tillgängliga för forskning, innebär dagens teknik möjligheter till en helt annan typ av spridning än man kunde tänka sig då det äldre materialet samlades in. Förutom namn på informanter innehåller samlingarna uppgifter om andra namngivna personer eller grupper. Allt material kan av integritetsskäl inte läggas ut på nätet. Vid varje publicering och tillgängliggörande av digitalt material görs en bedömning för att säkerställa att det är lämpligt att sprida materialet.

Digitalisering: finansiering och genomförbarhet

Arbetet med att digitalisera ISOF:s befintliga arkivsamlingar sker i flera steg, vilket innefattar skanning av skriftligt material, metadatasättning och tillgängliggörande. Institutet har skannat en stor del av arkivens fotografiska och ljudande material och detta arbete fortgår med interna resurser. En större digitalisering av skriftligt material låter sig emellertid inte göras med befintlig personalstyrka. En extern skanning av materialet vore att föredra, men i de fall då materialet är för skört för att transporteras och skannas externt bör detta helst göras internt. För att kunna skanna äldre, och särskilt skört material vid myndigheten krävs investeringar. Även i de fall då större mängder material skickas iväg för skanning, tillkommer mycket för- och efterarbete med bl.a. framplockning, packning, förteckning, metadatasättning och tillgängliggörande genom koppling till poster i samlingsdatabas och e-arkiv. De extra kostnader som uppstår som följd av digitaliseringen kan inte kompenseras med lägre kostnader för pappersarkiven över tid, då originalhandlingarna alltjämt ska bevaras i arkivbeständiga miljöer samtidigt som lagringskostnader för digitalt material i form av t.ex. utrymme på servrar, back-up och tillgängliggörande tillkommer. Även e-arkivet kräver konstant underhåll för att utgöra den säkra lagring över tid som krävs när den tekniska utvecklingen fortgår.

Säker informationshantering

De gemensamma filytor som finns inom många organisationer kan vara en stor utmaning. I ett pappersarkiv kan man se handlingarna fysiskt. Det kan vara svårare att få en överblick över hur mycket digital information som skapas och sparas. Det krävs kontroll av hur många kopior som finns av varje fil, var de befinner sig och vilken som är att betrakta som original. Det kan röra sig om stora mängder information där viktigt arkivmaterial blandas med arbetsmaterial. Varje filtyp, databas och ibland även innehållstyp kräver egen hantering. Denna utveckling har eskalerat sedan förra arkivutredningen. Idag har många organisationer okända mängder med filer som inte ens kan öppnas utan dyra speciallösningar från IT-avdelningar eller leverantörer. I vissa fall har material redan gått förlorat på grund av föråldrad mjuk- eller hårdvara.

Olika arkiv och myndigheter har idag också olika lösningar för sina e-arkiv och diaries. Det vore angeläget att hitta standarder för detta, gemensamma lösningar för att säkerställa bevarande och tillgängliggörande av materialet inom statliga myndigheter – likt Svenskt arkiv (standard). Detta skulle också underlätta vid migrering.

Tema 2: Regleringen av arkivområdet

För att kunna bedriva forskning inom känsliga områden förutsätts en tydlig reglering för att säkerställa möjligheten för institutet att skydda vissa uppgifter om enskilda informanter. Detta är nödvändigt för att kunna dokumentera och bedriva forskning inom institutets områden. Lagstiftningen bör ge ett tillfredsställande integritetsskydd för den enskilde som heller inte sätter de grundläggande principerna om offentlighet ur spel.

Tryckfrihetsförordningen och offentlighets- och sekretesslagen

Institutet har möjlighet att sekretessbelägga vissa uppgifter i det insamlade materialet med stöd av bland annat OSL 24:2.

Offentlighets- och sekretesslagen 24 kap 4 §

Vissa upptagningar

Sekretess gäller för uppgift i en upptagning som har dialektologiskt eller etnologiskt innehåll och som har gjorts eller anskaffats för vetenskapligt ändamål, om det kan antas att den som har lämnat uppgiften eller som uppgiften avser eller någon närstående till denne lider men om uppgiften röjs. För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Paragrafen innehåller bestämmelser om sekretess i den verksamhet som tidigare bedrevs av Dialekt- och ortnamnsarkiven samt Svenskt visarkiv (DOVA). I

verksamheten ingick att spela in svenska dialekter, folkmusik och folkminnen, vanligen genom intervjuer. Sekretessregeln avsåg ursprungligen att garantera dem som ställde sig till förfogande för inspelningarna att känsliga uppgifter i upptagningarna inte blev allmänt tillgängliga. Paragrafen är skriven i en annan tid med annan tillgänglig teknik, långt innan digitaliseringen och dess komplexitet såg dagens ljus. Samlingarna från DOVA utgör nu en del av de omfattande samlingarna vid ISOF.

En möjlighet, för att uppfylla Institutets behov i dagens kontext, är att lagrummet uppdateras och moderniseras för att stärka möjligheten att skydda informanterna. En utökad tidsfrist, så som t ex föreslås i betänkandet *Unik kunskap genom registerforskning* (SOU 2014:45), med förslag om att utöka den möjliga tidsfristen att sekretessbelägga uppgifter från högst 50 år till högst 70 år, vore angeläget. I betänkandet ovan föreslås att OSL 24:4 tas bort och att all forskningsverksamhet täcks av en ny paragraf som ger ett starkare skydd för uppgifter som avser en enskilds personliga eller ekonomiska förhållande. ISOF vill framföra att det i arbetet med att modernisera lagstiftningen, är viktigt att framhålla individens skydd.

Övrig lagstiftning

Ibland tycks olika lagar vara motstridiga eller överlappande vilket medför svårigheter att tillämpa lagstiftningen på ett korrekt och transparent sätt, exempelvis går vissa delar dataskyddslagstiftningen stick i stäv med PSI-direktivet. Det vore önskvärt med ett förtydligande av förhållandet mellan olika lagar.

Institutet vill framhålla att det finns ett behov av en uppdatering och modernisering av upphovsrättslagstiftningen, särskilt i förhållande till digital spridning och digitala miljöer.

Gränslandet mellan bibliotek och arkiv

Det finns ett gränsland mellan arkivens material och bibliotekens material där visst material faller mellan stolarna eller tillhör båda områdena. Det är material som tekniskt sett inte är arkivalier, men som är nära kopplat till arkiven och som bör bevaras för att skapa förståelse och kontext till arkivmaterialet. Det kan röra sig om olika former av unika samlingar av sådant som normalt betraktas som biblioteksmaterial och som utgör källa eller sökvägar till arkivmaterial eller som innehåller information av arkivvärde. Ett exempel är excerpter som är utdrag ur eller hänvisningar till handskrifter, kartor eller facklitteratur, men som tappar sin funktion utan de publikationer som de refererar till.

Ett annat gränsland mellan arkivmaterial och bibliotek utgörs av unika skrifter utgivna av privatpersoner eller föreningar, som inkommer till bibliotek eller arkiv där man kan anta att de inte finns bevarade på annat ställe. Dessa material tas inte upp i vare sig arkiv- eller bibliotekslagstiftning, men utgör en värdefull forskningskälla som bör erkännas och skyddas.

ISOF vill uppmärksamma på behovet av en översyn av de arkivnära biblioteken. Detta togs inte upp i Kungliga bibliotekets uppdrag att ta fram en biblioteksstrategi (Ku 2014/01693/KI samt Ku2015-00747/KI), och om detta även faller utanför arkivutredningen bör en särskild översyn göras av arkivnära bibliotek. Deras roll behöver beskrivas för att säkerställa att de omfattas av samma skydd som arkiven vilar på alternativt under annat förordningsstöd.

Tema 3: Riksarkivets roll

Riksarkivets möjlighet att hinna med sitt uppdrag inom rimlig tid

Organisationer som har Riksarkivet som arkivmyndighet upplever ofta att Riksarkivet ligger efter i arbetet med att utfärda och uppdatera sina föreskrifter, förvaltningsgemensamma specifikationer, sk FGS:er, och andra instruktioner. Det gör att det blir svårt att få det stöd som behövs – och i slutändan även att fatta beslut och utföra arbetsuppgifter. Det vore önskvärt att Riksarkivet kunde hålla sig mer á jour med samhällsutvecklingen när det gäller t.ex. digitala arkiv och filformat.

Många föreskrifter är väldigt stora och omfattande, och kräver att myndigheterna avsätter stora resurser för att anpassa sig till dessa. Ett sådant exempel är t ex den verksamhetsbaserade arkivredovisningen, där hela idén med föreskriften är att myndigheterna ska utforma sin egen verksamhetsbeskrivning. Därför finns bara övergripande riktlinjer att ta stöd av, och det stora arbetet landar hos myndigheterna för att införa den nya redovisningsmodellen.

Riksarkivets uppdrag

När det gäller Riksarkivets uppdrag delar ISOF önskan om att klargöra Riksarkivets roll och ansvar. Vi har inte alla svaren, men vill uppmärksamma utredningen på ett antal frågor som för myndigheten ter sig otydliga:

Hur ser förhållandet och ansvarsfördelningen ut mellan Riksarkivet, Digisam (Riksantikvarieämbetet) och den nya Digitaliseringsmyndigheten?

Vem har den totala överblicken över vad som bevaras inför framtiden? Hur vet vi vilka luckor som finns och som eventuellt kommer att uppstå på grund av GDPR. Utvecklingen borde följas upp utifrån ett kulturarvsperspektiv. Exempelvis av Riksarkivet.

Idén att dela upp Riksarkivets uppdrag i förvaltning och kulturarv förefaller svårigenomförbar. Det ingår i arkivens karaktär att de är både och.

Tema 4: Arkivstatistiken

Idag saknas statistik över hur stor del av arkiven i Sverige som är digitaliserade och hur mycket som återstår. För att kunna ta fram sådan statistik vore en gemensam definition av begreppet digitalisering användbar. Vad menar vi med digitalisering? Att ett material finns inskannat, eller att det också är metadatataggat, kopplat till databas och e-arkiv och därmed digitalt tillgängligt och sökbart?

Riksarkivet torde vara den mest lämpade myndigheten för att samla in statistik på arkivområdet.